

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ»

УДК 378.015.311-051

DOI: 10.12958/2227-2747-2024-2(186)-81-93

Черв'якова Наталія Іванівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри розвитку дитини раннього і дошкільного віку

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна.

nataly67169@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4125-6112>

Для цитування: Черв'якова Н. І. Розвиток емоційного інтелекту майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у процесі вивчення курсу «Основи педагогічної майстерності». *Освіта та педагогічна наука*. 2024. № 2 (186). С. 81–93. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2024-2\(186\)-81-93](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2024-2(186)-81-93).

References (стандарт APA): Cherviakov, N. (2024). Rozvytok emotsiinoho intelektu maibutnix vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity u protsesi vvyvchennia kursu «Osnovy pedahohichnoi maisternosti» [The Development of Emotional Intelligence of Future Educators of Preschool Education Institutions in the Process of Studying «The Foundations of Pedagogical Excellence» Course]. *Osvita ta pedahohichna nauka – Education and Pedagogical Sciences*, 2 (186), 81–93. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2024-2\(186\)-81-93](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2024-2(186)-81-93) [in Ukrainian].

Постановка проблеми. В умовах нестабільності та мінливості сучасного світу особливого значення набуває емоційне благополуччя кожної людини, її здатність розуміти емоції, керувати власним емоційним станом, зберігати позитивне мислення та впевненість у своїх силах. Для майбутніх фахівців сфери освіти загалом та вихователів закладів дошкільної освіти (ЗДО) зокрема емоційний інтелект, емоційна чутливість та емпатія, усвідомлення ролі почуттів та емоцій у міжособистісній комунікації, уміння надавати емоційну підтримку вихованцям розглядається як важлива професій-

на якість. У Професійному стандарті «Вихователь закладів дошкільної освіти» відзначено психоемоційну компетентність, формування якої передбачає наявність у вихователів ЗДО знань про теорію емоційного інтелекту, умінь та навичок керувати власними емоціями у професійній діяльності, запобігати професійному вигорянню та корегувати власну професійну діяльність з урахуванням власного психоемоційного стану,

усвідомлювати та конструктивно реагувати на прояви емоцій, толерантно взаємодіяти з усіма учасниками освітнього процесу (Професійний стандарт, 2021).

Аналіз актуальних досліджень. Концептуальні засади психології емоційного інтелекту репрезентовано в наукових працях Д. Големана (D. Goleman), Дж. Майєра (J. Mayer), П. Салові (P. Salovey), М. Брекєтта (M. Brackett) та ін. Книга Д. Големана «Емоційний інтелект» (1995), у якій розглянуто зв'язок емоційного інтелекту з особистим та професійним успіхом, заклала підґрунтя для подальшого розвитку дослідницьких пошуків у психології емоційного інтелекту (Goleman, 1995).

Феномен емоційного інтелекту представлено в монографії Е. Носенко та Н. Ковриги. Дослідниці акцентували увагу на наукових підходах до визначення сутності, внутрішніх та зовнішніх компонентів емоційного інтелекту, стресозахисній та адаптивній функціях емоційного інтелекту як інтегральної особистісної властивості (Носенко, Коврига, 2003). Психологію емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості розглянуто в студії Є. Карпенка, зокрема проаналізовано питання щодо емоційного інтелекту як предмета психологічних студій, психологогерменевтична концепція емоційного інтелекту в проєкції на дискурс життєздійснення (Карпенко, 2020). У контексті метакогнітивного моніторингу вивчала емоційний інтелект А. Августюк, яка досліджувала основні підходи до операціоналізації емоційного інтелекту, емоційний інтелект у навчальній діяльності студентів, зв'язок емоційного інтелекту з точністю метакогнітивного моніторингу (Августюк, 2023).

Теоретико-методичні аспекти дослідження емоційного інтелекту в педагогів, вихователів представлено в наукових розвідках вітчизняних дослідників. Емоційний інтелект як чинник професійного

становлення майбутніх фахівців соціономічних професій розглядає Ю. Бреус, майбутніх учителів – Л. Ракітянська. Емоційний інтелект учителів початкової школи досліджують Н. Деньга Т. Котик, Н. Яремчук, вихователів закладів дошкільної освіти – Г. Барабашук, Л. Бобро, І. Грузинська, Т. Колтунович, О. Поліщук та ін. Питання підготовки майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку репрезентовано в розвідці Н. Трофаїла, розвитку емоційної культури вихователів ЗДО – Т. Шульги.

Проблеми формування педагогічної майстерності вихователів закладів дошкільної освіти представлено в працях таких дослідників, як Л. Заремба, Н. Мачинська, І. Мельник, Є. Харькова та ін. Заслужують на увагу навчально-методичні посібники з основ педагогічної майстерності для майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (Бартків, Мельник, 2023; Загородня, Тітаренко, 2018; Основи педагогічної майстерності, 2020).

Відзначені наукові праці становлять теоретичне підґрунтя для розгляду проблеми емоційного інтелекту в контексті опанування майбутніми вихователями закладів дошкільної освіти навчального курсу «Основи педагогічної майстерності».

Мета статті – визначити теоретико-методичні засади розвитку емоційного інтелекту майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у процесі вивчення курсу «Основи педагогічної майстерності».

Методологія та методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять наукові положення компетентнісного, особистісно зорієнтованого, діяльнісного підходів. Використано методи: аналіз наукової літератури, узагальнення, систематизація.

Виклад основного матеріалу.

Наукові витoki концептуалізації феномену емоційного інтелекту пов'язані із

дослідженнями проблем загального інтелекту (Р. Торндайк, Д. Уечслер), теорією множинного інтелекту Г. Гарднера, моделями емоційного інтелекту П. Салові, Дж. Майєра, Д. Гоулмана. Так, Г. Гарднер виокремив такі підтипи інтелекту, як вербальний, логіко-математичний, просторовий, кінестетичний, музичний та емоційний (Gardner, 1993). Емоційний інтелект, за Г. Гарднером, необхідно розглядати в єдності внутрішньоособистісного (здатність людини до самоактуалізації та мотивування до успіху) та міжособистісного (здатність взаємодіяти з іншими людьми) складників. Поняття «емоційний інтелект» П. Салові та Дж. Майєром представлено як «здатність контролювати власні та чужі почуття та емоції, розрізняти їх та використовувати цю інформацію для керівництва своїм мисленням та діями» (Salovey, Mayer, 1990, с. 189). Дослідники виокремили відповідні здібності, що характеризують емоційний інтелект: ідентифікація емоцій, використання емоцій для підвищення ефективності мислення і діяльності, розуміння емоцій, управління емоціями.

Поєднання когнітивних здібностей з особистісними характеристиками в межах емоційного інтелекту представлено в класичній праці Д. Гоулмана «Емоційний інтелект» (Goleman, 1995). Емоційний інтелект потрактовується як «здатність людини тлумачити власні емоції та емоції інших з метою використання отриманої інформації для реалізації власних цілей» (Goleman, 1995, с. 23). Дослідником обґрунтовано такі складники емоційного інтелекту: *емоційна самосвідомість* (здатність прислуховуватись до своїх внутрішніх відчуттів і усвідомлювати вплив власних почуттів на свій психологічний стан, а також відчувати свої головні цінності та інтуїтивно вибирати кращий спосіб поведінки у складних ситуаціях, сприймаючи завдяки своїй чутливості картину того, що відбувається загалом); *самоконтроль* (упевненість у собі, здатність

стримувати емоції, відкритість, адаптивність, воля до перемоги, ініціативність, оптимізм), *соціальна чутливість* (співпереживання (емпатія), тобто здатність прислухатися до чужих переживань, здатність налаштуватися на широкий діапазон емоційних сигналів), *управління стосунками* (наявність таких здатностей, як: натхнення, вплив, сприяння змінам, урегулювання конфліктів, командна робота і співпраця).

Р. Бар-Он (R. Bar-On) обґрунтував поняття «емоційно-соціальний інтелект» у єдності таких складників: 1) внутрішньоособистісна сфера (здатність розуміти себе на основі самоаналізу, самоствердження, упевненості в собі, самоповаги, незалежності, самореалізації); 2) міжособистісна сфера (здатність до емпатії, соціальна відповідальність, комунікабельність); 3) адаптивність (здатність бути гнучким, реалістичним, розв'язувати проблеми мірою їх накопичення, адекватна оцінка дійсності та ін.); 4) управління стресом (стресостійкість і самоконтроль імпульсів); 5) загальний настрій (наявність оптимізму і відчуття переживання щастя) (Bar-On, 2006).

У наукових працях вітчизняних дослідників у галузі психології емоційний інтелект розглядається як:

- форма виявлення позитивного ставлення: до світу (оцінки його як такого, у якому людина може успішно здійснювати свою життєдіяльність); до інших як таких, що варті доброзичливого ставлення; до себе як спроможної самостійно визначати цілі життєдіяльності й активно втілювати їх у життя, відтак – гідної самоповаги (Носенко, Коврига, 2003, с. 136). Основними функціями емоційного інтелекту позначено адаптивну та стресозахисну;

- інтегративна особистісна властивість, яка зумовлюється динамічною єдністю афекту й інтелекту завдяки взаємодії емоційних, когнітивних, конативних і мотиваційних особливостей і спрямована на ро-

зуміння власних емоцій та емоційних переживань інших, забезпечує управління емоційним станом, підпорядкування емоцій розуму, сприяє самопізнанню і самореалізації через збагачення емоційного і соціального досвіду, розвитку (Шпак, 2011, с. 284);

- складна інтегрально-ієрархічна система, яка базується на єдності когнітивних, емоційних, адаптаційних та соціальних складників у процесі внутрішньо-особистісної та міжособистісної здібності ідентифікувати та оцінювати емоції, сприяти емоційній фасилітації мислення, розуміти емоції та управляти ними з метою динамізації інтенсивного емоційного та інтелектуального розвитку особистості (Августюк, 2023, с. 6).

Розглядаючи психологію емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості, Є. Карпенко підкреслює, що «високий рівень емоційного інтелекту означає усвідомлення суб'єктом власних емоцій і почуттів, розумову спроможність до їх розуміння та управління» (Карпенко, 2020, с. 161). У структурно-функційній моделі емоційного інтелекту М. Шпак представлено такі складники: когнітивний, емоційний, конативний і соціально-комунікативний компоненти, які реалізуються через відповідні здібності (когнітивні, емоційні, адаптивні та соціальні) (Шпак, 2011). Визначено такі функції емоційного інтелекту: регулятивна, яка забезпечує емоційно-когнітивну регуляцію діяльності й поведінки людини; оцінна, яка полягає в когнітивній обробці емоційної інформації за участю сприймання, аналізу та оцінки; стресозахисна, що допомагає запобіганню та подоланню стресових станів і збереженню психічного здоров'я особистості; адаптивна, яка сприяє успішному пристосуванню людини до навколишнього соціального середовища.

Дотичними до поняття «емоційний інтелект» науковці вважають поняття «емоційна компетентність», «емоційна

культура», які розглядаються в контексті прояву особистісних рис людини, які важливі для забезпечення емоційної регуляції різних форм комунікації.

Сучасний науково-педагогічний дискурс репрезентує різні аспекти проблеми емоційного інтелекту фахівців освітньої сфери. Як ключову компетентність, необхідну для успішної самореалізації особистості в суспільстві, емоційний інтелект проголошено в Концепції «Нової української школи». Емоційний інтелект як особистий чинник професійного становлення майбутнього вчителя розглядає Л. Ракітянська, яка пов'язує його актуальність із зміною «парадигмальних орієнтирів сучасної національної освіти у бік антропоцентризму, людиноцентризму, дитиноцентризму, які визнані стратегічними векторами її розвитку в XXI столітті» (Ракітянська, 2019, с. 162). Емоційний інтелект Л. Ракітянська потлумачує як інтегроване, динамічне утворення, «структуру якого складають емоційний, когнітивний і поведінковий компоненти, що в своєму поєднанні забезпечують сукупність особистісних якостей, відповідних вимогам педагогічної професії, її гуманістичній сутності» (Ракітянська, 2019, с. 164).

Феномен емоційного інтелекту має особливе значення в освітньо-виховному просторі закладів дошкільної освіти. У Базовому компоненті дошкільної освіти серед складників розвитку особистості дитини відзначено *емоційно-ціннісне ставлення*, наголошено на важливості емоційного комфорту дитини, можливості висловити свої емоції та думки (Базовий компонент, 2021). Відповідно, акцентовано на необхідності захисту емоційного благополуччя дошкільників, розвитку в них естетичних почуттів, емоційної та моральної чуйності, розуміння та співпереживання емоцій і почуттів інших людей. Особиста компетентність дитини у світі емоцій та почуттів передбачає орієнтування в назвах та прояві основних емоцій,

уміння виражати їх невербальними засобами, адекватно реагувати на емоційно забарвлені події тощо.

Питання розвитку емоційного інтелекту в програмі «Дитина в дошкільні роки» є складником освітніх ліній «Особистість дитини», «Дитина у соціумі», «Дитина у природному довкіллі». Базова програма «Я у світі» орієнтує на формування в дошкільників знань про емоції, здатності сприймати та розрізнати почуття та емоції.

Проблеми розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку розглядають С. Бадер, К. Борисенко, Н. Волік, О. Гришко, С. Дерев'яно, В. Заїка, Д. Карпинська, Є. Кирилова, Л. Клевака, В. Купчишина, В. Лазоренко, Н. Мельник, Я. Селікова, М. Шпак та ін. Дитина дошкільного віку, як відзначають І. Карабаєва та Н. Савінова, є емоційною, чутливою, сприймання для неї є основою пізнання та орієнтації у світі, що її оточує, умовою розвитку особистісних властивостей. Відповідно, необхідно враховувати такі ознаки емоційної чутливості дошкільників: нестійкість емоцій, швидка зміна однієї емоції на іншу, одного емоційного стану на інший; стрімка реакція на будь-які зміни ситуації, умови, обставини, учасники; високий рівень адаптивності щодо нових обставин. Розвиток емоційної сфери дітей дошкільного віку прямо залежить від змін, що здійснюються в характері провідної діяльності дошкільника. Вони пов'язані із формуванням інтересів і мотивів поведінки, а також соціальним оточенням, що впливає на дитину, та ускладнення її взаємозв'язків із навколишнім світом (Карабаєва, Савінова, 2016). Зазначимо, що сучасні умови життєдіяльності дітей та учнівської молоді характеризуються інформаційним перевантаженням, збільшенням кількості стрес-чинників, що призводить до емоційних розладів, формуванням відчуття тривоги та незахищеності. Відповідно, суттєво зростає роль вихователів закладів дошкільної освіти в забезпе-

ченні якості емоційного благополуччя дітей, формуванні їхньої емоційної культури.

У Професійному стандарті «Вихователь закладу дошкільної освіти» серед комплексу професійних компетентностей окремо зазначена *психоемоційна компетентність* як здатність до самоконтролю, саморегуляції та толерантної взаємодії; до швидкого реагування на зміни, гнучкості, адаптивності і стресостійкості (Професійний стандарт, 2021). Підґрунтям формування зазначеної компетентності визначено емоційний інтелект фахівців сфери дошкілля. Як підкреслюють Г. Барабашук та І. Боднар, «розвиток емоційного інтелекту є ключовим для педагогів (вихователів), оскільки він сприяє покращенню міжособистісних відносин, підвищенню якості виховного процесу та забезпечує ефективне керування емоційними аспектами в роботі з дітьми» (Барабашук, Боднар, 2024, с. 73). Л. Бобро наголошує, що «професійна діяльність вихователя наповнена різноманітними ситуаціями, які можуть викликати як позитивні, так і негативні емоції. Працюючи із дітьми дошкільного віку особливо важливо слідкувати за їх емоційним станом, вираженням емоцій у різних ситуаціях, правильно розпізнавати емоції дітей та реагувати на них. Все це створює певну емоційну напругу у вихователя, що вимагає від нього саморегуляції та самоконтролю власних емоцій» (Бобро, 2022, с. 25). Заслужують на увагу позиції О. Бартків та І. Мельник, які відзначають, що «педагогічна діяльність висуває високі вимоги до емоційної сфери вихователя. Дітям дошкільного віку особливо необхідно, щоб у їх вихователя будь-яке почуття (радості, подиву, незадоволення та інше) проявлялося дуже яскраво. Висока експресивність, емоційна виразність вихователя викликають відповідні почуття дитини, сприяють народженню співпереживання. З вихователем, який не вміє виявляти свої почуття, дитині сумно, нецікаво. З ін-

шого боку, вихователь має бути емоційно стійкою особистістю, стримувати спалахи роздратованості і гніву. Постійні нотації педагога дають негативний ефект: діти звикають до них, перестають на них реагувати, часто намагаються дошкулити вихователю, спеціально здійснюючи «недозволені» вчинки» (Бартків, Мельник, 2023, с. 34–35).

Л. Бобро розглядає *емоційний інтелект сучасних вихователів ЗДО* як інтегральне особистісне утворення і професійну якість, яка необхідна для успішного виконання головних освітніх завдань та ефективної педагогічної професійної діяльності (Бобро, 2022, с. 27). Дослідниця підкреслює, що «про сформованість емоційного інтелекту у вихователя закладу дошкільної освіти може свідчити уміння педагога налагоджувати емоційний контакт як із дітьми дошкільного віку, так і з педагогічним колективом закладу, створювати емоційно комфортну атмосферу у процесі життєдіяльності всіх суб'єктів освітнього процесу, атмосферу взаєморозуміння та довіри всіх учасників, управляти почуттями і думками вихованців, а також своїми психо-емоційними станами» (Бобро, 2022, с. 28). Отже, саме емоційний інтелект доцільно розглядати як важливий показник розвитку особистісних та професійних якостей сучасного вихователя, підґрунтя для формування професійної педагогічної компетентності.

Важливим складником професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти загалом та розвитку в них емоційного інтелекту є вивчення освітнього компонента «*Основи педагогічної майстерності*».

Педагогічну майстерність вихователів закладів дошкільної освіти Н. Мачинська, А. Федорович та Н. Яремчук розглядають як «вияв власного «Я» у професії (самореалізація) та високого рівня освітньої діяльності» (*Основи педагогічної майстерності*, 2020, с. 24). Наголошено, що «вона визнача-

ється як вища, творча активність вихователя, що передбачає доцільне використання методів і засобів педагогічного взаємовпливу в кожній ситуації навчання та виховання» (Там само). Науковці підкреслюють особливу значущість перцептивних здібностей вихователів (професійна проникливість, пильність, інтуїція, здатність сприймати й розуміти іншу людину, її психологічний стан за зовнішніми ознаками), динамізму особистості (активність, гнучкість впливу на іншу особистість), емоційної стабільності (володіння собою, самоконтроль, саморегуляція) (*Основи педагогічної майстерності*, 2020, с. 27). У посібнику О. Бартків та І. Мельник педагогічну майстерність вихователів ЗДО представлено як «систему, яка охоплює всі структурні компоненти педагогічної компетентності, високий рівень прояву яких у теоретичній і практичній діяльності сприяє збагаченню загальної культури педагога, розвитку гуманістичної спрямованості, вдосконаленню його творчих здібностей» (Бартків, Мельник, 2023, с. 57).

Теоретико-методичними засадами розвитку емоційного інтелекту вихователів ЗДО у процесі вивчення курсу «*Основи педагогічної майстерності*» визначаємо такі: формування системи знань про феномен емоційного інтелекту, особливості емоційного інтелекту в дітей дошкільного віку, вимоги до професійної діяльності вихователя; стимулювання студентів до самопізнання та саморозвитку; забезпечення діяльного контексту розвитку емоційного інтелекту майбутніх вихователів закладів дошкільного освіти.

На початковому етапі вивчення ОК «*Основи педагогічної майстерності*» має бути акцентовано увагу на сутності поняття «педагогічна майстерність», «професійна компетентність» у контексті підготовки до професійної діяльності вихователя закладів дошкільної освіти, розкрито особливості педагогічних здібностей, серед яких безпо-

середньо пов'язані з емоційним інтелектом такі, як: перцептивні (керування емоційним сприйняттям, розуміння «емоційного підтексту» невербальної поведінки людей), експресивні (артистичні якості вихователя, уміння забезпечити емоційний контакт з дітьми на основі невербальних засобів спілкування, здатність до саморегуляції), емпатія (здатність розуміти емоції та почуття іншої людини).

Відповідно до завдання щодо формування системи знань про феномен емоційного інтелекту важливою є актуалізація знань майбутніх вихователів ЗДО щодо питань емоційного розвитку особистості загалом та дошкільників зокрема за навчальними курсами з дошкільної педагогіки, психології (вікової та педагогічної). Майбутні вихователі мають отримати системні знання щодо: сутності феномену «емоційний інтелект», його складників та функцій; моделей емоційного інтелекту, представлених у психологічних наукових розвідках; значення емоційного інтелекту в особистісному та професійному становленні майбутніх вихователів ЗДО; технологій розвитку та вдосконалення емоційного інтелекту. Важливо звернути увагу здобувачів на сучасні посібники для вихователів ЗДО з проблем розвитку емоційного інтелекту дошкільників, зокрема такі:

- *Soft skills* для розвитку дитини: емоційний інтелект, комунікація та медіаграмотність. Медіаальбом для наймолодших / Ю. М. Зоря, Н. М. Степанова / за ред. О. В. Волошенюк. Ілюст. А. О. Павленко. Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2021. 42 с.

- Ванжа С. М. Чарівний світ емоцій: гурткова робота. Старший дошкільний вік. Харків, 2015. 112 с.

- Гресь А. Розвиток емоційного інтелекту. 5–6 років. Київ: Ранок, 2018. 96 с.

- Дитячий садок. Емоційний інтелект. 2020. № 1 (865). 50 с.

- Загадковий світ емоцій. Розвиток емоційної сфери дошкільників / упоряд. І. В. Молодушкіна. Харків: Вид. група «Основа», 2012. 207 с.

Для діагностики рівня сформованості в майбутніх вихователів ЗДО емоційного інтелекту загалом та окремих його складників доцільно використовувати такі методики: «Тест емоційного інтелекту» (Н. Холл), тест на емоційний інтелект Майєра-Салові-Карузо (Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test – MSCEIT), опитувальник «Емоційний інтелект» (ЕмІн) Д. Люсіна, «Шкала диференціальних емоцій» (К. Ізард), Шкала коефіцієнта емоційного інтелекту (EQ-i) Р. Бар-Она, методика діагностики рівня емпатійних здібностей (В. Бойко) та ін.

Діяльнісний контекст розвитку емоційного інтелекту майбутніх вихователів ЗДО забезпечується використанням інтерактивних форм та методів освітньої діяльності (мікровикладання, рольові ігри, дискусії, тренінгові заняття тощо). Майже всі теми освітнього компонента «Основи педагогічної майстерності» так чи так пов'язані із проблемами емоційного інтелекту та надають можливість для його цілеспрямованого розвитку як важливого чинника професіоналізму майбутніх вихователів ЗДО.

З урахуванням таких складників емоційного інтелекту, як емоційна самосвідомість, самоконтроль (за Д. Гоулманом), управління стресом (стресостійкість і самоконтроль імпульсів) (за Р. Бар-Оном) у контексті *питань культури саморегуляції майбутніх вихователів* акцентуємо увагу на проблемах емоційного вигорання, управління емоціями, причин та особливостей професійного стресу, попередження та подолання стресу. Відзначимо, що для конструктивного управління емоціями майбутні вихователі мають оволодіти навичками рефлексії (усвідомлення власних емоційних

переживань, специфіки емоціогенних ситуацій) та стратегіями / методами та прийомами контролю та врегулювання своїх емоцій. Традиційними методами саморегуляції зазвичай називають такі, як переключення, відволікання, самонавіювання, музикотерапія, рефреймінг (заміни негативних емоцій на позитивні) та ін. Доцільним є звернення до за системами О. Стрельникової або К. Бутейко), технік м'язової розрядки, відтермінування емоційної реакції «Я буду хвилюватися завтра» та ін.

У процесі розвитку емоційного інтелекту майбутніх вихователів ЗДО важливого значення набуває *здатність вербалізувати емоції*, що необхідно розглядати як складник культури мовлення педагогів. Така здатність пов'язана, по-перше, із описом власних емоцій та почуттів, умінням «проговорити» відповідну емоцію, назвати її, дібрати метафоричний образ для певної емоції (наприклад, «Я виснажений як вичавлений лимон», «Я почуваю себе як самотня людина в пустелі» і т.п.), по-друге, із адекватним сприйняттям емоцій інших людей (дітей, батьків, колег). Вербалізація емоції через метафоричний образ пов'язана із зміною контексту ситуації, використанням прийомів порівняння, гумористичного сприйняття себе та навколишнього світу, що може сприяти пом'якшенню гостроти конкретної ситуації, забезпеченню конструктивної взаємодії в освітньому процесі. Формування здатності вербалізувати емоції сприяє створенню індивідуального емоційного словника майбутніх вихователів як підґрунтя для мовленнєвого ресурсу для вираження різних емоцій та почуттів.

Надзвичайно важливим складником емоційного інтелекту визнається здатність до ідентифікації емоцій (П. Салові, Дж. Майер), потлумачення власних емоцій та емоцій інших (Д. Голуман). Відповідно, у межах теми «*Культура невербального спілкування*» майбутні вихователі ЗДО мають

відпрацювати вміння та навички щодо сприйняття та аналізу невербальних сигналів, зокрема навчитися ідентифікувати такі базові емоції (за «Колесом емоцій» Р. Плутчика), як гнів, страх, сум, радість, відраза, подив, очікування, довіра. Відзначимо також необхідність усвідомлення студентами варіативності емоцій, які можуть бути позитивними (радість, щастя, захоплення, любов, вдячність, спокій), негативними (сум, страх, гнів, розчарування, злість, стурбованість), нейтральними (цікавість, обурення, здивування, байдужість, утома), соціальними (емпатія, симпатія, приязнь, заздрість, сором, ганьба), емоціями самопізнання (задоволення, нудьга, здивованість, упевненість).

На заняттях особлива увага має бути приділена визначенню емоційних станів дітей та дорослих на основі використання світлин, графічних зображень емодзі / смайликів, картин відомих художників. Доцільно також використовувати спеціальні вправи та техніки, наприклад, дуже добре відома для молоді гра «Крокодил» (студенти обирають картки із позначенням певної емоції та демонструють таку емоцію іншим, які мають розпізнати та назвати відповідну емоцію). Така гра може бути ускладнена за рахунок доповнення ідентифікації певної емоції моделюванням педагогічної ситуації, у якій та чи та емоція може проявитися. Також ефективною є вправа, коли студенти мають описати за допомогою невербальних засобів ситуацію, представлену на картці (словесний опис або ілюстрація). З метою усвідомлення студентами власної моделі поведінки під час прояву різних емоцій доцільно використовувати вправу «Десять кімнат» (створення символічного образу емоцій) (Федорчук, 2021, с. 79).

Важливим складником педагогічної майстерності сучасного вихователя ЗДО є *культура педагогічного спілкування*, передумовою успішності якої є розвинений емоційний інтелект, зокрема соціальна чутли-

вість (співпереживання (емпатія), тобто здатність прислухатися до чужих переживань, здатність налаштуватися на широкий діапазон емоційних сигналів) (за Д. Гоулманом). Майбутні вихователі ЗДО мають усвідомити значущість емоційної свободи у спілкуванні, умінь спілкуватися із дітьми відповідно до їхніх емоційних реакцій. Реалізація принципів дитиноцентризму, суб'єкт-суб'єктних стосунків передбачає уникнення у спілкуванні з дітьми заборон на прояв емоцій, відчуження та витіснення емоцій з комунікативного простору, використання особистісних стратегій взаємодії, аналіз та попередження стереотипів, що перешкоджають розумінню емоційного світу дітей.

Розвиток емпатії майбутніх вихователів ЗДО пов'язано із формуванням навичок спостережливості, інтерпретації емоцій, умінь дивитися на світ очима інших людей. На практичних заняттях доцільно використовувати елементи мікрвикладання, рольові ігри та тренінгові вправи, спрямовані на аналіз емоційного підтексту комунікативної ситуації, причин виникнення тих чи тих емоцій. У навчально-методичній літературі представлено чимало технік керування взаємин, комунікативних вправ, які доцільно використовувати для розвитку емоційного інтелекту майбутніх вихователів, наприклад, вправи «Як зрозуміти співрозмовника?» (відпрацювання вмінь дивитися на ситуацію очима іншої людини»), «Дитячі образи» (усвідомлення причин виникнення почуття образи і можливості різного реагування на неї), «Я-повідомлення» (формування вмінь конструктивно повідомити співрозмовнику про свої переживання, бажання, потреби тощо) та ін. (Федорчук, 2021, с. 90, 93, 94, 97).

Розвиток емоційного інтелекту майбутніх вихователів ЗДО має важливе значення й для конструктивного попередження та вирішення конфліктних ситуацій в освітньому процесі. Науковці зазначають, що

«існують значні взаємозв'язки між рівнем емоційного інтелекту та стилями поведінки у конфліктних ситуаціях. Чим вище рівень емоційного інтелекту в досліджуваних, тим частіше обираються такі стратегії, як «компроміс», «співпраця» та «уникання»; чим нижче рівень емоційного інтелекту, тим прийнятніше стратегія «пристосування» (Барабашук, Боднар, 2024, с. 74–75). Відповідно, «чим кращі навички диференціації емоцій та їх контроль, тим краще усвідомлення почуттів інших та бажання задовольнити обидві сторони конфлікту (Барабашук, Боднар, 2024, с. 75). На заняттях за курсом «Основи педагогічної майстерності» майбутні вихователі набувають знань про причини та типи конфліктів в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти, особливості перебігу конфліктних ситуацій між дітьми та вихователями, батьками та вихователями, управління емоційним станом у конфліктних ситуаціях. Під час практичних занять доцільно використовувати такі інтерактивні методи, як рольові ігри, моделювання педагогічних ситуацій, тренінгові вправи. Залучення до практикозорованих форм навчальної роботи створює підґрунтя для розвитку в майбутніх вихователів ЗДО вмінь та навичок конструктивної педагогічної взаємодії в умовах нестачі об'єктивної інформації, варіативного ставлення суб'єктів освітнього процесу до оцінки емоційного контексту комунікації, власних емоцій та почуттів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Емоційний інтелект розглядається як один з найважливіших чинників, що визначає продуктивність діяльності сучасних вихователів закладів дошкільної освіти, їхню здатність конструктивно керувати емоціями, використовувати знання про емоційну сферу для вдосконалення власної особистої ефективності. Емоційний інтелект вихователів ЗДО в єдності його складників – здатність відслідковувати свої власні по-

чуття та емоції, а також почуття та емоції інших людей; розпізнавати їх та застосовувати цю інформацію для керування власним мисленням та діями (П. Салові, Дж. Майєр, Д. Голуман та ін.) – зумовлює гуманістичну спрямованість взаємодії із вихованцями закладів дошкільної освіти та іншими суб'єктами освітнього процесу, реалізацію принципів дитиноцентризму, індивідуального підходу до розвитку особистості дошкільників.

У контексті розвитку емоційного інтелекту майбутніх вихователів ЗДО особливе значення має освітній компонент «Основи педагогічної майстерності», який спрямовано на створення інформаційного підґрунтя щодо феномену емоційного інтелекту, стимулювання здобувачів вищої освіти до самопізнання індивідуальних властивостей емоційного інтелекту, забезпечення діяльнісного контексту його розвитку.

Перспективи подальших досліджень пов'язано із визначенням теоретико-методичних засад розвитку емоційного інтелекту майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами кейс-технологій.

Література

Августюк М. М. Емоційний інтелект у дискурсі точності метакогнітивного моніторингу : монографія. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2023. 374 с. DOI: <https://doi.org/10.25264/978-617-8041-19-9>

Базовий компонент дошкільної освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України № 33 від 12.01.2021 р. / Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

Барабашук Г. В., Боднар І. П. Особливості взаємозв'язку емоційного інтелекту та стратегій поведінки у вирішенні конфліктної ситуації педагогами закладу дошкіль-

ної освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія.* 2024. № 1. С. 71–75. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.1.13>

Бартків О. С., Мельник І. М. Педагогічна майстерність : навчально-методичний посібник. Луцьк, 2023. 198 с.

Зобро Л. Емоційний інтелект як важлива інтегральна якість особистості сучасного вихователя закладу дошкільної освіти. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя).* 2022. № 3. С. 24–29. DOI: <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2022-PP-3-24-29>

Загородня Л. П., Тігаренко С. А. Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге вид. Суми : Університет. кн., 2018. 318 с.

Карабасва І. І., Савінова Н. В. Моніторинг якості дошкільної освіти: кваліметричний підхід до оцінки розвитку дитини. Київ : ТОВ «МЦФЕР–Україна», 2016. 183 с.

Карпенко Є. В. Психологія емоційного інтелекту у дискурсі життєздійснення особистості : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2020. 497 с.

Мельник І., Заремба Л. Технологія формування педагогічної майстерності вихователя ЗДО: вихідні концепти. *Молодий вчений.* 2021. № 2 (90). С. 190–194. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-2-90-37>

Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції : монографія. Київ : Вища школа, 2003. 159 с.

Основи педагогічної майстерності (для студентів спеціальності 012 Дошкільна освіта) : навчально-методичний посібник / упоряд. Наталія Мачинська, Анна Федорович, Наталія Яремчук. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 286 с.

Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти» (затверджено Наказом Міністерства економіки України № 755-21 від 19 жовтня 2021 р.). URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/357-nakaz_755.pdf

Ракітянська Л. М. Емоційний інтелект як особистісний чинник професійного становлення майбутнього вчителя. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія Педагогічні науки*. 2019. № 1 (157). С. 162–165. DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.2622482>

Федорчук В. М., Федорчук В. В., Комарницька Л. М. Тренінг комунікативної компетентності: Практикум. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2021. 176 с.

Шпак М. Емоційний інтелект в контексті сучасних психологічних досліджень. *Психологія особистості*. 2011. Вип. 1 (2). С. 282–288.

Bar-On R. The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*. 2006. Vol. 18. P. 13–25.

Gardner H. Multiple intelligences: the theory in practice. New York: Basic Books, 1993. 304 p.

Goleman D. Emotional intelligence. New York: Bantam Books, 1995. 352 p.

Mayer J. D., Salovey P. The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*. 1993. Vol. 17, Issue 4. P. 433–442. DOI: [https://doi.org/10.1016/0160-2896\(93\)90010-3](https://doi.org/10.1016/0160-2896(93)90010-3)

Salovey P., Mayer J. D. Emotional intelligence. *Imagination, Cognition, and Personalit.* 1990. Vol. 9, Issue 3. P. 185–211. DOI: <https://doi.org/10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG>

References

Avhustiuk, M. M. (2023). Emotsiynyi intelekt u dyskursi tochnosti metakohnityvnoho monitorynhu [Emotional intelligence in the dis-

course of metacognitive monitoring accuracy]. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». DOI: <https://doi.org/10.25264/978-617-8041-19-9> [in Ukrainian].

Bazovyi komponent doshkilnoi osvity. Nakaz MON Ukrainy № 33 vid 12.01.2021 [The Basic Component of Preschool Education. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 33 dated January 12, 2021]. (2021). Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].

Barabashchuk, H. V., & Bodnar, I. P. (2024). Osoblyvosti vzaiemozviazku emotsiynoho intelektu ta stratehii povedinky u vyrishenni konfliktnoi sytuatsii pedahohamy zakladu doshkilnoi osvity [Specificities of the Relationship between Emotional Intelligence and Behavioral Strategies in Resolving Conflict Situations among Pedagogues of Preschool Education Institutions]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Psykholohiia – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Psychology, 1*, 71–75. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.1.13> [in Ukrainian].

Bartkiv, O. S., & Melnyk, I. M. (2023). Pedahohichna maisternist [Pedagogical skill]. Lutsk [in Ukrainian].

Bobro, L. (2022). Emotsiynyi intelekt yak vazhlyva intehralna yakist osobystosti suchasnoho vykhovatelja zakladu doshkilnoi osvity [Emotional Intelligence as an Important Integral Quality of the Personality of a Modern Preschool Educator]. *Naukovi zapysky. Seriya «Psykhologo-pedahohichni nauky» (Nizhynskiy derzhavnyi universytet imeni Mykoly Hoholia) – Research Notes. Series «Psychology and Pedagogy Research» (Nizhyn Mykola Gogol State University)*, 3, 24–29. DOI: <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2022-PP-3-24-29> [in Ukrainian].

Zahorodnia, L. P., & Titarenko, S. A. (2018). Pedahohichna maisternist vykhovatel'ia doshkilnoho zakladu [Pedagogical Skills of a Preschool Teacher]. Sumy: Universytet. kn. [in Ukrainian].

Karabaieva, I. I., & Savinova, N. V. (2016). Monitorynh yakosti doshkilnoi osvity: kvalimetrychnyi pidkhid do otsinky rozvytku dytyny [Monitoring of the Effectiveness of Preschool Education: Quantitative Reporting to Evaluation of Child Development]. Kyiv: TOV «MTsFER–Ukraina» [in Ukrainian].

Karpenko, Ye. V. (2020). Psykholohiia emotsiinoho intelektu u dyskursi zhyttie-zdiisnennia osobystosti [The psychology of emotional intelligence within a discourse on an individual's life fulfillment]: *Doctor's thesis*. Ivano-Frankivsk: DVNZ «Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka» [in Ukrainian].

Melnyk, I., & Zaremba, L. (2021). Tekhnolohiia formuvannia pedahohichnoi maisternosti vykhovatel'ia ZDO: vykhidni kontsepty [Technology of Formation of Pedagogical Skills of the Teacher of Preschool Institution: Output Concepts]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 2 (90), 190–194. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-2-90-37> [in Ukrainian].

Nosenko, E. L., & Kovryha, N. V. (2003). Emotsiinyi intelekt: kontseptualizatsiia fenomenu, osnovni funktsii [Emotional Intelligence: Conceptualization of the Phenomenon, Basic Functions]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

Machynska, N., Fedorovych, A., & Yaremchuk, N. (Eds.). (2020). Osnovy pedahohichnoi maisternosti (dlia studentiv spetsialnosti 012 Doshkilna osvita) [Basics of Pedagogical Skill (for Students of Specialty 012 Preschool Education)]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

Profesiinyi standart «Vykhovatel zakladu doshkilnoi osvity» [Professional standard «Preschool teacher»]. (2021). Retrieved

from https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/357-nakaz_755.pdf [in Ukrainian].

Rakitiaska, L. M. (2019). Emotsiinyi intelekt yak osobystisnyi chynnyk profesiinoho stanovlennia maibutnoho vchytelia [Emotional Intelligence as a Personal Factor in the Professional Formation of the Future Teacher]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka. Seriya: Pedahohichni nauky – Bulletin of the T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colepium». Series: Pedagogical sciences*, 1 (157), 62–165. DOI: <https://doi.org/10.31812/123456789/3279> [in Ukrainian].

Fedorchuk, V. M., Fedorchuk, V. V., & Komarnitska, L. M. (2021). Treninh komunikatyvnoi kompetentnosti: Praktykum [Communication competence training: Workshop]. Kamianets-Podilskyi: Vydavets PP Zvoleiko D. H. [in Ukrainian].

Shpak, M. (2011). Emotsiinyi intelekt v konteksti suchasnykh psykholohichnykh doslidzhen [Emotional Intelligence in the Context of Modern Psychological Research]. *Psykholohiia osobystosti – Personality psychology*, 1(2), 282–288 [in Ukrainian].

Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*, 18, 13–25 [in English].

Gardner, H. (1993). Multiple intelligences: the theory in practice. New York: Basic Books [in English].

Goleman, D. (1995). Emotional intelligence. New York: Bantam Books [in English].

Mayer, J. D., & Salovey, P. (1993). The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*, 17 (4), 433–442. DOI: [https://doi.org/10.1016/0160-2896\(93\)90010-3](https://doi.org/10.1016/0160-2896(93)90010-3) [in English].

Salovey, P., Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition, and Personalit*, 9(3), 185–211. DOI: <https://doi.org/10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG> [in English].

Черв'якова Н. І. Розвиток емоційного інтелекту майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в процесі вивчення курсу «Основи педагогічної майстерності»

У статті представлено наукові підходи до визначення поняття «емоційний інтелект», його складників та психолого-педагогічних умов розвитку в процесі соціального та професійного становлення особистості. Емоційний інтелект розглядається як здатність контролювати власні та чужі почуття та емоції, розрізняти їх та використовувати цю інформацію для керівництва своїм мисленням та діями. Відзначено моделі емоційного інтелекту в працях зарубіжних дослідників (Р. Бар-Он, Д. Гоулман, Дж. Майєр, П. Салові), сучасні підходи вітчизняних науковців до сутності та функцій емоційного інтелекту.

Розкрито особливості розвитку емоційного інтелекту як складника педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Визначено теоретико-методичні засади розвитку емоційного інтелекту вихователів закладів дошкільної освіти в процесі вивчення курсу «Основи педагогічної майстерності»: формування системи знань про феномен емоційного інтелекту, особливості емоційного інтелекту в дітей дошкільного віку, вимоги до професійної діяльності вихователя; стимулювання студентів до самопізнання та саморозвитку; забезпечення діяльнісного контексту розвитку емоційного інтелекту майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Ключові слова: емоційний інтелект, майбутні вихователі закладів дошкільної освіти, емоційний інтелект вихователів закладів дошкільної освіти, педагогічна майстерність, діяльнісний контекст.

Cherviakov N. The Development of Emotional Intelligence of Future Educators of Preschool Education Institutions in the Process of Studying «The Foundations of Pedagogical Excellence» Course

The article presents scientific approaches to the definition of «emotional intelligence» concept, its components, psychological and pedagogical conditions of development in the process of social and professional formation of the individual. Emotional intelligence has been examined as the ability to control one's own and others' feelings and emotions, to distinguish between them, and to use this information to guide one's thinking and actions. The models of emotional intelligence in the works of foreign researchers (R. Bar-On, D. Goleman, J. D. Mayer, P. Salovey), modern approaches of domestic scientists to the essence and functions of emotional intelligence have been noted.

The features of the development of emotional intelligence as a component of the pedagogical skill of future educators of preschool education institutions have been disclosed. The theoretical and methodological principles of the development of emotional intelligence of educators of preschool education institutions in the process of studying «The Foundations of Pedagogical Excellence» course have been determined: formation of a system of knowledge about the of emotional intelligence phenomenon, features of preschool children's emotional intelligence, requirements for educator's professional activity; stimulating students to self-knowledge and self-development; providing the activity context for the development of emotional intelligence of future educators of preschool education institutions.

Keywords: emotional intelligence, future educators of preschool education institutions, emotional intelligence of educators of preschool education institutions, pedagogical excellence, activity context.

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

